

Колібабчук М.О.

медіатор, докторант, Пряшівський університет в Пряшеві

Словацька Республіка

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕМОВИН ТА РОЛЬ МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

В умовах безпекових викликів, які постали в Європі під час війн на Балканах в 90-і роки, бойових дій у Нагірному Карабасі в 2020 р. та триваючої російсько-української війни, вкрай актуальним є вивчення досвіду врегулювання збройних конфліктів шляхом переговорів (дипломатичним шляхом, мирним шляхом). Робота дає відповідь на питання, наскільки ефективними є дипломатичні методи, зокрема – метод переговорів в умовах, коли між сторонами йдуть тривалі бойові дії й коли жодна зі сторін не має наміру поступатися своїми інтересами заради врегулювання збройного конфлікту.

Результати дослідження, що висвітленні в тезах, сфокусовані на вивченні досвіду вирішення воєнних конфліктів у Європі в 1990-2000-і роки за допомогою переговорів. У фокусі уваги роботи перебуватимуть сербсько-хорватський збройний конфлікт 1991-1995 рр. та російсько-український збройний конфлікт (2014 р. – до сьогодні).

Джерелами дослідження стали наукові статті, монографії, автореферати дисертацій, дисертації на здобуття наукового ступеню, публіцистичні статті, доповіді та резолюції представників міжнародних організацій, послів окремих країн та інше. Зокрема, таких науковців, як: М.Алексієвець, А.В. Антипенко, О.В. Балдинюк, О.В. Банчук-Петросова, В.І. Батрименко, О.С.Бодрук, Т.В. Водоп'ян, А.М. Дочинець, К.В. Ковтун, Г.П. Корж, С.В.Кульчицький, А. Мамедов, В. Мачуський, А.А. Мелик-Шахназаров, М. Нагірний, Павленко О.С., Перепелиця Г.М., Слонь Н.П., Г.С. Соловей, Р.І. Сторожук, А.В. Шилова та інші.

Врегулювання міждержавних та міжнаціональних конфліктів тривалий час здійснювалося шляхом ведення міждержавних війн та внутрішніх збройних конфліктів, частково – шляхом застосування дипломатичних інструментів та посередництва третіх країн, які виступали в ролі арбітрів-медіаторів.

На сучасному етапі функціонує дві форми врегулювання міжнародних та міжнаціональних конфліктів: правові (судові) засоби вирішення міждержавних та міжнаціональних конфліктів; дипломатичні (політичні) засоби вирішення міждержавних та міжнаціональних конфліктів.

Переговори з врегулювання міжнародних та міжнаціональних конфліктів можуть мати певні недоліки – «сильніша» сторона конфлікту може тиснути на контрагента, переговори можуть не принести необхідного результату, одна із сторін може відмовитися від виконання рішень прийнятих на переговорах та інше.

Посередництво (медіація) – це специфічний засіб врегулювання міжнародних та внутрішньодержавних конфліктів в якому приймає участь третя сторона, як самостійний та рівноправний учасник переговорного процесу, що вносить власні пропозиції щодо вирішення протиріч між сторонами конфлікту.

Слід зауважити, що посередництво хоч і має схожі риси з добрими послугами, проте все ж таки відрізняється від них у наступному: участь посередника погоджують всі сторони конфлікту, а надання добрих послуг – може погодити одна із сторін; посередник організовує переговори та бере участь в них, при наданні добрих послуг країна надає технічні засоби для переговорів сторін, власну територію; посередництво передбачає внесення пропозицій, щодо узгодження спірних питань конфліктуючими сторонами, при добрих послугах – спонукає сторони до переговорного процесу.

Участь посередника при вирішенні міжнародних конфліктів може ґрунтуватися на угоді сторін переговорів, або на резолюції відповідних міжнародних органів. Посередником може бути інша держава (не учасник

конфлікту), міжнародні органи та/або їх представники, авторитетні приватні особи (агенти міжнародного права).

Універсальними посередниками виступають міжнародні організації до повноважень яких входить посередництво в сфері регулювання конфліктів між державами-учасницями, а в окремих випадках і держав не членів даних організацій (наприклад, посередником виступає ООН та її органи, а НАТО займає позицію «спостерігача» або «миротворця» за згодою Ради Безпеки ООН). Роль посередника у вирішенні міжнародних спорів та конфліктів визначена Гаазькими конвенціями про мирне вирішення спорів (1899 р., 1907 р.) і полягає в узгодженні конфліктних претензій та умиротворенні позицій сторін на основі принципів конфіденційності та необов'язковості пропозицій посередника.

Дипломатичні засоби вирішення міждержавних та міжнаціональних конфліктів разом з посередництвом (міжнародною медіацією) є складовими виробленого міжнародною практикою механізму врегулювання суперечок (ст.33 Статуту ООН). Слід зауважити, що в «чистому» вигляді засоби врегулювання міждержавних та міжнаціональних конфліктів зустрічаються рідко, оскільки саме їх ефективне поєднання сприяє досягненню основної мети – подолання конфліктів з максимальною вигодою для конфліктуючих сторін та забезпечення безпеки і миру у світі в цілому чи певному регіоні.

Гострої стадії розвитку міждержавні та міжетнічні конфлікти на території Балканського півострова набули після розпаду Союзної Федеративної Республіки Югославії у 90-х рр. XX с. та ґрунтувалися на міжнаціональних, релігійних та ідеологічних протиріччя, територіальних претензіях, прагнення до національного самовизначення, дискримінація за етнічною ознакою, соціально-економічні кризи та інших факторах.

Участь суб'єктів міжнародних відносин у врегулювання збройних конфліктів на Балканах в 90-і рр. XX ст. обумовлено зокрема, тим що такі конфлікти становили загрозу для регіональної безпеки та системи колективної безпеки у світі та стали викликом для ефективного функціонуванні основних

міжнародних організацій (НАТО, ЄС, ОБСЄ, ООН та інших). Окремо слід зауважити, що механізм двох взаємовиключних міжнародних принципів «право народів на самовизначення» та «право на суверенітет та територіальну цілісність держав» ускладнило процес врегулювання конфлікту на Балканах.

До процедури медіації з врегулювання конфлікту на Балканах долучалися такі представники ООН та колективної Європи, як: Рада Безпеки ООН, Голова Ради Безпеки ООН, Генеральний секретар ООН, Місія Ради Безпеки та співпраці в Європі, представники Європейського Союзу та ін.

Рада Безпеки ООН у 1992 р. закликала європейську спільноту розширити співробітництво в сфері регулювання конфліктів на території колишньої Югославії та пошуку нових шляхів їх подолання. На основі даного заклику було проведено Міжнародну конференцію по колишній Югославії (серпень 1992 р., Лондон), за результатами діяльності якої було сформовано принципи проведення мирних переговорів, щодо врегулювання даних конфліктів та створено Постійний комітет за участі представників Генерального секретаря ООН та ЄС, який спрямував свою діяльність на мирне, дипломатичне врегулювання конфліктної ситуації.

Одним із засобів врегулювання конфліктів на Балканах з боку міжнародної спільноти стала «дипломатія визнання», яка проте не мала 100% успіху, оскільки визнання Хорватії та Словенії, Боснії і Герцеговини призвело до виникнення нових та загострення воєнних дії, які точилися на території колишньої СФРЮ та призвели до громадянської війни. Іще одною формою міжнародної медіації з вирішення конфліктів у Югославії стало проведення міжнародних форумів, оскільки засоби дипломатичного врегулювання не завжди мали відповідний ефект та фактично частково заморожували конфлікти, а не успішно їх вирішували.

Спроби врегулювання сербохорватського збройного конфлікту з боку міжнародних організацій та акторів міжнародних відносин. План Венса Венса включав в себе три етапи врегулювання сербохорватського збройного конфлікту: I етап – демілітаризація території Хорватії з невизначеним статусом;

II етап – повернення біженців та вигнанців у місця їх постійного проживання та недопущення проявів дискримінації за національними ознаками; III етап – визнання статусу спірних територій в результаті проведення референдуму. План Z-4 (Загреба-4), підготовлено послами ООН, США, Франції та РФ, заступниками голів Координаційного комітету Міжнародної конференції по колишній Югославії. План став моделлю віртуальної конфедералізації Хорватії та передбачав наступні етапи: I етап – припинення збройного протистояння усіма учасниками сербохорватського збройного конфлікту; II етап – укладання багатосторонніх угод про економічну співпрацю; III етап – проведення переговорів, щодо політичного та дипломатичного врегулювання сербохорватського збройного конфлікту. Ертрутська угода – план реінтеграції (12.11.1995 р.), яка встановила перехідний період реінтеграції (1996-1998 рр.) за участі перехідної міжнародної адміністрації UNTAES на території хорватського Подунав'я, яку очолив американський генерал Ж.-П. Клайн. Угода про нормалізацію відносин між Хорватією та Сербією – визначала кордони між державами та тимчасовий кордон по р. Дунай.

Медіативна участь міжнародних суб'єктів у переговорному процесі під час врегулювання збройного конфлікту в Хорватії у період 1991-1995 рр. мала ряд недоліків (наприклад, суб'єкти міжнародних відносин не змогли виробити ефективних механізмів врегулювання сербохорватського конфлікту та ін.) та позитивних моментів (наприклад, не зважаючи на порушення домовленості про перемир'я з боку конфліктуючих сторін, переговорний процес продовжувався на різних рівнях).

Під час спроб врегулювання боснійського конфлікту міжнародною спільнотою було запропоновано декілька планів його мирного врегулювання: План Керрінгтона-Кутілейро пропонував адміністративно-територіальний поділ Боснії за національно-етнічним, економічним і географічним принципом. Мирний план Венса-Оуена визначив конституційні принципи врегулювання конфлікту в Боснії та Герцеговині. План Оуена-Столтенберга передбачав поділ Боснії на три етнічні держави за національною ознакою. Вашингтонська угода

включала в себе проект угоди про створення федерації на території проживання мусульманської та хорватської більшості в Боснії і Герцеговини та проект попередньої угоди про створення конфедерації між Республікою Хорватія та Босняк-Хорватською Федерацією. План контактної групи передбачає створення Боснії і Герцеговини з Республіки Сербії (51% території) та безпосередньо Боснії і Герцеговини (49% території), всі інші територіальні претензії запропоновано врегулювати конфліктними сторонами у двосторонньому порядку. Дейтонські угоди – це мирна угода, яка була укладена не в результаті добровільного волевиявлення сторін конфлікту та пошуку консенсусу, а були сформовані під ультимативним тиском посередників та швидше «заморозили» конфлікт, ніж остаточно його вирішили.

Серед спроб врегулювання російсько-українського конфлікту у 2014-2021 рр. за допомогою держав-посередників слід відзначити наступні:

Женевський формат перемовин передбачав обговорення подій на Сході України, учасниками перемовин стали Україна, РФ за посередництва США та ЄС. Результатами домовленість сторін стали зобов'язання щодо утриматися від насильницьких та провокаційних дій, роззброєння незаконних воєнних формування, повернення незаконно захоплених територій та матеріальних цінностей, всім учасникам протистояння, хто складе зброю була обіцяна амністію. Місію по сприянню реалізації домовленостей було покладено на Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ. В межах Женевського формату переговорів «Женева +» також розглядалося питання деокупації Криму (в подальшому це питання розглядалося на Кримській Платформі) та залучення в ролі гарантів країн-підписантів Будапештського меморандуму. Також, було створено трьохсторонню Контактну групу з мирного врегулювання ситуації на сході України для вирішення ряду гуманітарних проблем та питання припинення вогню.

Учасниками Нормандського формату перемовин у стали Україна, ФРН, Франція та РФ. Медіаторами на переговорах стали канцлер ФРН А. Меркель та президент Франції Ф.Олланд, оскільки рівень довіри до них з боку РФ був

вищий ніж до представників США та ЄС. Результатом переговорів стало підписання «Мінських угод», які повинні були закласти основу для тривалого перемир'я між сторонами конфлікту. Та містили ряд кроків для вирішення конфлікту в цілому, але стосувалася вона лише Донбасу, тоді як Крим в меморандумі був відсутній. Сторони не дійшли згодо щодо механізму та процедури виконання Мінських угод.

Формула Штайнмаєра (Париж, 02.10.2015 р.) визначала особливий статус окремих районів Донецької та Луганської областей, проведення місцевих виборів у цих районах відповідно до українського законодавства та під наглядом ОБСЄ. Імплементувати положення формули українська сторона відмовилася в результаті протестів в країні.

План Мореля передбачає вибори на непідконтрольних територіях без врахування безпекової компоненти, та не враховує позицію України в переговорному процесі.

Щодо альтернативних переговорних майданчиків, то експертними середовищами України у ряду західних країн обговорюються наступні формати: Женева+ : США та Україна або США, ЄС та Україна, де США та ЄС виступають в ролі посередника; НАТО+. Північноатлантичний Альянс та Україна, НАТО – в ролі посередника; Участь Туреччини (і особисто президента республіки Реджепа Таїпа Ердогана) як посередника, враховуючи успішний кейс Нагірного Карабаху, кейс звільнення заступників голови Меджлісу кримськотатарського народу Ахтема Чийгоза та Ільмі Умерова та куди збалансованішу, порівно з ФРН і Францію, позицію Туреччини щодо Росії.

Список використаних джерел

1. 15 років тому – Дейтонські мирні угоди: віха на шляху НАТО і Балкан. Організація Північноатлантичного договору.
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_69290.htm?selectedLocale=uk
2. Антипенко А. В. Мирні засоби розв'язання збройної конфліктності: проблеми дієвості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*: зб. наук. пр. /

Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2013. Вип. 59. – С. 442–449

3. Банчук-Петросова О.В. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти . Випуск 5 (2020) С.9-21 SSN (print) 2616-745X; ISSN (online) 2616-7794 DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203655>

4. Батрименко В. І. Силкові засоби врегулювання міжнародних збройних конфліктів. *Політологічний вісник*: зб. наук. пр. Політолог. центр при Київ. нац. ун-ті ім. Т. Шевченка. К., 2009. Вип. 40. С. 478–494.

5. Водоп'ян Т.В. Медіація як метод вирішення соціально-політичних конфліктів: досвід окремих країн та перспективи для України. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ. 100 с.

6. Дочинець А.М. Мирні засоби вирішення міжнародних спорів. Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 27–28 жовтня 2017 року). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.42-45. ISBN 978-966-916-394-3